

Еволуција на Македонскиот народен вез

Пренесувајќи се континуирано од поколение на поколение, согласно со битот и вербата на македонскиот народ во продолжување на традициите, највисокиот дострел во својот развој на македонската везбена уметност го дотигнала во 19 век. Оваа уметност, чии корења лежат уште на прасловенската почва, секако во себе вклопила траги и наслојувања од разни изминати епохи и култури. Нејзиниот сложен еволутивен процес почнал да се одвива особено по доселувањето на Словените на Балканот, преку приспособување со сродните старобалкански културни елементи. За натамошниот развој и формирање на македонската везбена уметност посебно значење имал византикатаа култура, за што придонело и непоредното соседство на Македонија о

византиската цивилизација. Вековното турско влијание, не е одразило битно во развојот на македонското везно творештво понатаму, макар што е евидентни некои елементи и од исламската уметност, особено во одно на колоритните промени и инфилтрирањето на нови мотиви. Но, и покрај разните историски фактори, формирањето на македонското везно творештво во една издиференцирана народна уметност секако се должи најмногу на колективните уметнички потенцијали на средината во која се создавало и егзистирало. А во тој поглед македонскиот народен вез јасно сведочи за творчката оригиналност на неговиот создавач - македонската жена.

Носителна Везеното творештво

Носители на везеното творештво во Македонија исклучиво биле народните носии, посебно селските, кои се задржале во својата комплетна животна функција се до првите децении на овој век. Везот преставувал карактеристичен традиционален украс, особено на женките носии, а од нив најмногу е везеле кошулите и покривалата за на глава. Женката кошула, со своите скромни кројни елементи на туниковидна облека, типична за цела Македонија, задржала траги на прастари форми, кои ја доведуваат во непоредна врска со старобалканската орнаментирана туника, употребувана на Балканот уште пред доаѓањето на словените, а која не му била туѓа ни на ловенкиот вет. Задржувајќи се на првобитните стадиуми во развојот на оваа објекта што се однесува до нејзиниот облик, македонските кошули ја развиле понатаму нејзината декорација, во која е одразил и раскошниот стил на византискиот текстил.

Меѓу разните женки везени покривала за на глава посебно место им припаѓа на невестинските сокаи и убруси, а тие не само што се истакнуваат како врвни естетски вредности на македонската везена уметност, туку имаат и историско значење како најстари македонски везени изработки, досега, во кои е конзервирана голема архаичност. Нивната очигледна сличност по форма, техника, орнаментација и функција, со соодветни делови од носиите на некои народи од Поволжјето, не можела да никне случајно и секако потврдува многу дамнешни културно-историски врски.

Изработка на везовите

Македонските везови се работени редовно со домашни волнени конци, што го овозможувало и некогашното развиено македонско овчарство. За везење на празнични и неветинки носии се употребувала и домашна свила, а речиси насекаде, за нив се користела и срма. Посебно карактеристичен бил домашниот традиционален начин на приготвување волнени конци за везење, кои се сукале и удвојувале само о раце, без никакви технички помагала, што преставуваат еден од најпрвобитните степени на предење текстилни влакна.

Карактеристично речиси за сите македонски везови е нивната изведба со броење на жиците од платното и најчесто од опачната страна, што овозможува полесно броење, но кое бара и развиена техничка вештина. Во поглед на техничката изведба, за македонските везови најтипична е гобленската техника - полнеж, која о воите варијанти достигнала виоко техничко ниво. Одделни техники во везот - релјефните, ажурните, крвчињата - се ограничени само на некои области. Везењето со прави ободи - сокаечко, трупа - најмногу се застапени на женските покривала за на главаа, кои, поради мошне ложената техничка изведба, често ги изработувале само поединечни везилки.

Бои на везовите

Македонските везови се најчесто полихромни, но познавањето на повеќе тонски градации од исти бои, е осем ограничена појава. Поретко се застапени бихроматски везови, додека монохромните се карактеристика само на некои региони.

Во колоритот на македонските полихромни везови, доминира црвената боја во нејзиниот широк тонски регистар, но тоа е во зависност од регионот и од хронологијата на нејзината употреба. Меѓутоа, присутна е паралелната примена на две нијанси на црвената боја, било како алтернација или како фон и орнамент. Друга доминантна боја е црната, а во својство на секундарни бои е застапена модрата, зелената и жолтаата, поретко и белата. Притоа, колоритните односи во македонскиот народен вез се трого определени, боите се комбинирани во согласност о закономерни ритмички принципи, кои откриваат еден беспогрешен вкус кај селската жена, која и не ги познавала законите на хармонијата.

Орнаментика

Општа одлика на македонскиот народен вез е строго геометриската орнаментика. Геометриските мотиви се застапени во нивниот најширок обем - од наједноставни прави и цик-цак линии до сложени геометрики облици. Чето и не е јано што преставуваат одделни орнаментални мотиви, кои во процесот на нивното пренесување од генерација на генерација, од место на место, се повеќе е модифицирале и губеле од своето првобитно значење, оформувајќи се во апстрактни геометризирани орнаменти.

Македонката везилка опфатила и флорални мотиви, но интерпретирани со геометризам карактеристичен за некзините везови. Најчеста е појавата на цветни мотиви, но и тие преставуваат стилизирани облици на цветови воопшто, о или без лисја, а не на определени видови цвеќиња. Но, и покрај трансформацијата на природните норми, во македонските везови се приутни и определени цветни стилизации, најчесто на лалето и каранфилот.

Шематизирани зооморфни и антропоморфни мотиви е најретка појава во македонскиот народен вез, кои во најголем број случаи означуваат претстави на поединечни животински или човечки белези. За ова веројатно придонеле и забраните на исламот за претставување на човечки и декоративни ликови во декоративната уметност, а Македонија најдолго од сите балкански народи останала под ропството на Турците.

Секој предел во Македонија ја одржувал, низ поколенија, својата традиционална определеност за орнамент, техника или колорит, наследени уште од дамнешни времиња. Овие пецифичности, особено во западниот дел на Македонија имаат потекло уште од прасловенскиот период. Големите миграциони движења во Македонија во последниве два века, придонеле за едно везбено шаренило на територијата на Македонија. Но, и покрај тоа, секој предел ги задржал своите специфични везбени особености, приспособувајќи го новите влијанија на старите ликовно-естетски карактеристики и традиционални норми.

Везот на женската носија од Кумановско, по војот ликовен третман и карактеристична чисто геометриска орнаментика, оздадена од аглести форми со испрекршени и назабени контури, е единствен во Македонија. Оригинално и архитектонично конструирани орнаменти, во пртежно црвен тоналитет, остро се оцртуваат на црниот фон, а техничката изведба со бодови во спротивни правци - што е инаку атипично за македонскиот вез - ја надолнуваат везбената декорација и со ефекти на светло-сенка.

Женските кошули од Скопска Црна Гора се карактеризираат со импозантна црна релјефна орнаментика, која по тил и фактура доследна поредба наоѓа во текстилната декорација на богато орнаментирани копки туники од ранохристијанско време. Орнаментите најчесто е истакнуваат преку виртуозната игра на везбените техники или о дискретна примена на темнодори комбинации. Црниот релјефен вез од дебелите конци е застапен и на женската носија од Долни Полог, но нејзината пецифичност е избилната примена на бела срма и тенки метални ленти, што и даваат на оваа орнаментика блесок и посебна убавина.

Спротивно на смирениот црн колорит во везот на Скопска Црна Гора, женската носија од Скопска Блатија се одликува со разнобојна и разиграна орнаментика, која и по орнамент и по техничка изведба се разликува од претходните. За основа на орнаментите служи само белото платно, а везот избилува со разни геометриски мотиви, но и со цветни тилизации, дури и митолошки преткави, најчесто аждери.

Живописните и познати мијачки ноии ги карактеризира и нивниот оригинален вез со линеарно-геометрички мотиви во интензивна црвена боја, а неговата специфичност е ажурната техника, но од друг вид, користеле и везилките од Дебар за укравање на својата стара носија.

Ситната и префинета релјефна орнаментика, како и извонредно оригиналната орнаментална композиција, им даваат карактеристичен печат на везените кошули од Дебарски и Струшки Дримкол, од Струшко и Охридско поле. А сите заедно преставуваат вистинска орнаментална цветна градина, зошто тука цветните стилизации достигнале најширока примена и најреална интерпретација на природните форми. Со посебни естетски и технички квалитети се истакнуваат струшките и охридските сокаи за на глава, везени со вила или волна, во чија орнаментика доминираат геометриските мотиви.

Најтипичните претставници на гобленската техника се везените носии од Прилепско-битолската Котлина и од Мариово, кои импресионираат со богатството на мотиви и доминантната пламено-црвена боја.. Традиционалниот вез на женските кошули од овие подрачја зачувал една монументална стилска композиција, а од неа како да одблеснува сјајот на византискиот текстил. Најчесто се извезени во соодветни бои не само мотивите, туку и самиот фон, така што везот има ефект на ткаенина. А прилепските и битолските сокаи се вбројуваат меѓу најубавите во Македонија.

Во женските носии од Кичевијата и Порече доминираат геометриските мотиви во раскошни комбинации, а по орнаменталниот карактер и мелите колористични решенија на одделни примероци, овие везови е доближуваат и до најсовремените ликовни настојувања. Но, творечките димензии на жената најмаркантно се превентирани на убрусите за на глава, кои, заедно со македонските сокаи, претавуваат вистински ремек дела на македонската везбена уметност.

Во областа Река меѓу Лерин и Костур, женските носии е украени со вез, кој ги наоѓа своите аналогии во носијата на најблиските битолски села, но кој е одликува со некои специфики во стилот, додека везбените мотиви од Леринско Поле се реализирани исклучително во техниката крвчиња, што е редок феномен.

Сите овие регионални видови во македонското везбено творештво, создавани со векови од многубројни анонимни мајтори на уметничкото изразување во везот, откриваат една развиена творечка фантазија, една беспрекорна мисла за игра на бои и форми и техничка изведба изградена до совршенство.